

Лекція № 5: «Німецька класична філософія»

План.

1. Теорія пізнання та етика І. Канта.
2. Філософська система і діалектика Г. Гегеля.
3. Матеріалізм і гуманізм філософії Л. Фейєрбаха.

Класична німецька філософія – це філософські системи І. Канта, І.Г. Фіхте, Ф.В.Й. Шеллінга, Г.В.Ф. Гегеля та Л.А. Фейєрбаха, які були створені у другій половині ХУІІІ – середині ХІХ століть. Вона була вищим досягненням філософської думки у світовому масштабі. Неминуще значення мали її гуманістичні ідеї соціального прогресу і свободи. Крім того ця філософія глибоко розробила діалектику (Кант, Гегель) та матеріалізм (Л. Фейєрбах).

Теоретичним джерелом класичної німецької філософії була як вітчизняна філософія так і досягнення світової філософської думки (раціоналізм Р. Декарта і Б. Спінози, філософія епохи Просвітництва). Відповідний вплив на неї справили й тогочасні досягнення природничих наук.

Класична німецька філософія не становила собою єдиного філософського напрямку. Кант та Фіхте були суб'єктивними ідеалістами, Шеллінг і Гегель – об'єктивними ідеалістами, Фейєрбах – матеріалістом. Та разом з тим у філософських вченнях цих мислителів спостерігається багато спільного, особливо в дослідженні форм всезагальності (понять, законів).

Характеризуючи класичну німецьку філософію, як правило вказують на такі її риси: раціоналізм; діалектичність, критицизм, прагнення подати філософію як систему розсудкового знання; звернення до історії як філософської проблеми.

Німецька класична філософія представлена багатьма видатними особистостями, але найбільший вклад в неї зробили такі німецькі мислителі, як Кант, Гегель, Фейєрбах.

Родоначальником німецької класичної філософії вважається Іммануїл Кант (1724 – 1804)- німецький філософ і вчений. Народився в м. Кенігсберзі (Прусія) в родині ремісника. Закінчив теологічний факультет Кенігсберського університету, в якому спочатку був доцентом, потім професором і ректором. Викладав філософію, логіку, математику, механіку, фізику, географію, антропологію, загальну історію.

Розрізняють два періоди у творчій діяльності Канта – «докритичний» (до 1770 року) і «критичний».

У «докритичний» період Кант виступає як крупний вчений, теоретик, природодослідник. У цей період він визнавав можливість об'єктивного існування речей поза свідомістю людини.

У «докритичний період» Кант друкує свою визначну роботу «Загальна природна історія і теорія неба» (1775 р), в якій обґрунтовує гіпотезу про природне походження Сонячної системи. Кант пояснює виникнення Сонячної системи впливом протилежних сил і тенденцій – притяганням і відштовхуванням, доцентровими і відцентровими силами.

Це дало можливість обґрунтувати ряд особливостей Сонячної Галактики – розташування орбіт планет майже в одній площині, а також виникнення природних супутників планет, кілець Сатурна і т.д. Кант стверджував, що народження нових світів і руйнування старих – це вічний, безперервний процес оновлення світу.

Космогонічна концепція Канта була найвеличнішим досягненням астрономії з часів Коперніка. Вперше було розхитано уявлення про те, що природа немає ніякої історії в часі.

У «докритичний період» Кант зробив важливе відкриття про гравітаційну взаємодію Місяця і Землі, котра впливає на швидкість їх обертання, про уповільнене обертання Землі внаслідок тертя, котре викликається приливами і відливами. Всі ці ідеї Канта стали основою для нового погляду на світ як на рухливий, змінний, суперечливий. Це відіграло важливу роль у розвитку діалектики.

Таким чином у «докритичний період» вченню Канта були притаманні елементи матеріалізму і діалектики, а саме: визнання ним об'єктивного, реального існування природи; наукові відкриття стосовно взаємодії Місяця і Землі, уповільненого обертання Землі внаслідок приливів; діяння відцентрових і доцентрових сил, притягання і відштовхування; визнання фундаментального положення матеріалістичної філософії по те, що речі існують поза нашою свідомістю і що уявлення про них ми маємо завдяки відчуттям, які є джерелом знань.

У «критичний період» творчість Канта набуває іншого гатунку. Він фактично став на шлях заперечення пізнання речей, їх сутності. В цей період Кант публікує ряд праць – таких, як «Критика чистого розуму» (1781), «Критика практичного розуму» (1778), «Критика здатності суджень» (1790).

Під чистим розумом Кант розуміє здатність пізнавати речі незалежно від досвіду.

Головна ідея цих творів – це «критика» теорії пізнання, теза про те, що людина, перш ніж з'ясувати сутність речей, повинна встановити межі своїх пізнавальних можливостей; що вона зможе пізнати, а що не зможе.

Уже в цьому містився сумнів Канта стосовно можливості самого пізнання. Це – ***перший елемент агностицизму.***

Агностицизм – вчення, яке цілковито чи частково заперечує можливість пізнання світу.

Кант вимагав здійснювати пізнання теоретично, а не у процесі практичної діяльності. Гегель у зв'язку з цим писав, що Кант подібний до людини, котра бажає навчитися плавати до того, як вона ввійде у воду.

Другий елемент агностицизму Канта – це міркування про несхожість, неідентичність самого предмета і його образу.

Предмети природи, за Кантом, існують поза нашою свідомістю, незалежно від неї. Але образи їх, що виникають у нашій свідомості, не схожі, не ідентичні з предметами, так само, як дим не схожий на вогонь, як крик, викликаний болем, на сам біль.

Третій елемент агностицизму Канта – це уявлення про категорії мислення як «чисті», **апріорні** дані до досвіду форми пізнання.

Апріорі – термін ідеалістичної філософії, котрим позначаються знання, отриманні до досвіду й незалежно від нього і які споконвічно притаманні свідомості. Так, Кант стверджував, що такі категорії, як простір і час, є апріорними формами пізнання. Більше того, за вченням Канта, всі категорії трансцендентальної логіки є «чистими», апріорними, позбавленими «домішок» досвіду, практики.

«Трансцендентальний» (від лат. переступати) – все те, що виходить, переступає за межі чуттєвого досвіду, не дається в ньому, тобто є апріорним.

Таке тлумачення Канта є просто недоречним. Бо всі категорії, поняття науки мають практичне походження. Вони є результатом пізнання, узагальнення практичного досвіду.

Четвертий елемент агностицизму Канта – це розрив діалектичного зв'язку між сутністю і явищем, встановлення принципової відмінності між ними. Кант вважав, що сутність є «річчю в собі» і її пізнати неможливо, що людина здатна пізнати лише явища. Однак з погляду діалектики між явищем та сутністю немає принципової межі, а є лише відмінність між тим, що пізнано, і тим, що ще не пізнано. Коли ми пізнаємо явище, то так чи інакше одночасно пізнаємо і його сутність. Сутність таким чином, **з'являється, а явище дає уявлення про сутність**. Інакше бути не може.

Кант філософ суперечливий, непослідовний. З одного боку, він глибокий вчений- природодослідник, котрий здійснив ряд важливих відкриттів, був близький до матеріалізму, а з іншого боку, став родоначальником класичного агностицизму, фактично став на шлях заперечення пізнання.

Кант створив філософську систему, яка поєднувала в собі два протилежні філософські напрями – матеріалізм та ідеалізм. З однієї сторони Кант виступає як матеріаліст: поза нами, говорив він, існують речі, які діють на наші органи чуття, визивають відчуття. З іншої сторони, Кант доводив, що ці речі (він називав їх «речами в собі») непізнаванні, недоступні людському розуму. Свідомість, по Канту, не пізнає, а конструює предмет пізнання, тобто він виступає як суб'єктивний ідеаліст агностик.

Кант створив свою систему логічних категорій – найбільш загальних понять мислення, таких, як причина і наслідок, необхідність і випадковість, можливість і дійсність, але вважав, що ці поняття не є відображенням дійсності, а представляють тільки категорії нашого розсудку. Засобами цих понять людина, як вважав Кант, надає природі певний порядок, закономірність. Ця формула філософії за якою «Людина дає закони природі, а не природа людині» справедливо піддавалась гострій критиці.

Сильну сторону філософії Канта складають її діалектичні ідеї. Він висловив цінні думки стосовно **суперечностей**. Однак, суперечності на думку Канта, притаманні не матеріальному світу, а лише людському розуму. До того ж вони не підлягають вирішенню. Розум не може, наприклад, вирішити питання про те, кінечний чи безкінечний світ. Ці невирішені суперечності розуму, як

вважав Кант, і свідчать про його нездатність пізнати об'єктивний світ. Кант не зумів зрозуміти об'єктивної діалектики самої дійсності. З його точки зору, розум не може також вирішити питання про те, чи існує Бог, чи безсмертна душа. Ці питання відносяться до компетенції віри. Так Кант обмежує науку і зберігає релігійну віру. Він сам цього не скриває: « Я повинен був потіснити знання, щоб надати місце вірі».

Інтерес становлять і міркування Канта про моральний закон (категоричний імператив), про людину, яку не можна розглядати як засіб для досягнення будь-якої мети, бо вона сама є такою метою.

Не дивлячись на суперечливість і обмеженість, філософія Канта стала серйозним завоюванням філософської думки. Його космогонічна гіпотеза, спроба дослідити пізнавальні здібності людського розуму, система логічних категорій і особливо діалектичні ідеї позитивно вплинули на подальший розвиток філософської думки.

Отже ознайомлення з ідеями Канта вводить нас в осереддя фундаментальних проблем філософії, але їх розв'язання Кант здійснює на новому рівні усвідомлення, розроблення та обґрунтування.

2. Філософська система і діалектика Г. Гегеля.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770 – 1831) – один з найвидатніших німецьких філософів, об'єктивний ідеаліст. Філософія Гегеля вершина німецького класичного ідеалізму кінця ХУІІІ – початку ХІХ століття.

За основу усіх явищ природи і суспільства Гегель приймав духовне першоначало. Він називав його «світовим духом», «абсолютною ідеєю», «світовим розумом». «Абсолютна ідея» - об'єктивна, ні від кого і ні від чого не залежна, реально існуюча і внутрішньо суперечлива. Вона є основою гегелівської системи об'єктивного ідеалізму.

Сутність гегелівської філософської системи. «Абсолютна ідея», маючи свій імпульс розвитку, оскільки вона внутрішньо суперечлива, у своєму русі проходить три етапи:

1. Розвиток цієї ідеї на першому етапі породжує своє власне багатство, створюючи свої поняття, категорії. Гегель цей процес зясував у своїй праці «Наука логіки»;
 2. Ідея завдяки своїй суперечливості переходить у своє інше буття, у свою протилежність, якою є природа. Гегель розглядає це у своїй праці «Філософія природи».
 3. На третьому етапі розвиток ідеї замикається повним збігом (тотожністю) самої ідеї і світу або, за висловом Гегеля, «абсолютним знанням». Лише на цьому етапі «абсолютна ідея» як «абсолютне знання» знову повертається до своїх джерел і пізнає саму себе, свій розвиток. Процес розвитку «абсолютної ідеї» завершується. Це зясовує Гегель у праці «Філософія духу».
- Схематично це можна відобразити таким чином: «абсолютна ідея» - природа-абсолютне знання (філософія).

Отже, світ за Гегелем, є результатом є результатом творення надлюдської

об'єктивно існуючої свідомості – «абсолютної ідеї», «світового розуму».

За твердженням Гегеля ідея розвивається спочатку сама по собі. Потім на певному етапі розвитку вона «втілюється» в природу, визиваючи до життя все різноманіття предметів і явищ. Ще пізніше ідея породжує людське суспільство, історія якого представляє собою процес пізнання цієї абсолютної ідеї, який, як вважав Гегель, завершився в його філософській системі, яка розглядалась ним як вінець філософського розвитку.

Гегель сформулював основні закони діалектики: закон єдності та боротьби протилежностей; закон переходу кількісних змін в якісні; закон заперечення заперечення. За цими законами, по Гегелю, розвиваються ідеї, мислення. Він показав, що розвиток їх відбувається не по замкнутому колу, а поступово, від нищих форм до вищих, що в процесі розвитку здійснюється перехід кількісних змін в якісні, що джерелом розвитку є суперечності. Гегель дав характеристику основним поняттям (категоріям) діалектики, показав їх взаємний зв'язок, перетворюваність одне в одне.

Діалектика Гегеля, будучи великим здобутком філософської думки містила в собі і серйозні недоліки. Основний недолік її полягав в тому, що вона носила ідеалістичний характер. На основі законів діалектики розвиваються, з точки зору Гегеля, не предмети і явища матеріального світу, а лише ідея, котра набула їх вигляд.

Наступним негативом філософії Гегеля є те, що в нього філософська система та діалектика, діалектичний метод не узгоджуються між собою. З одного боку, Гегель вважав свою систему завершеною, остаточною, незмінною. З іншого боку, його ж діалектичний метод вимагав зміни, руху, розвитку. Тому **основною суперечністю гегелівського філософського вчення була суперечність між його консервативною, незмінною системою і його ж діалектичним методом.**

Філософія Гегеля істотно вплинула на розвиток філософської думки людства.

4. Матеріалізм і гуманізм філософії Л. Фейєрбаха.

Людвиг Фейєрбах (1804 – 1872) – видатний німецький філософ, матеріаліст, гуманіст. Ввійшов в історію як глибокий і ґрунтовний критик ідеалізму Гегеля.

На думку Фейєрбаха, «філософія Гегеля – це раціональна містика», котра є безпідставною. «Абсолютний дух» Гегеля є звичайною людською свідомістю, яка відірвана від людини і перетворена в абсолют. Така філософія не може досягти істинних результатів, доки вона перебуває в межах «чистої думки». Думка – це кінець, а не початок речей.

Основні філософські твори Фейєрбаха: «Сутність християнства» (1841), «До критики філософії Гегеля» (1839), «Про начала філософії» (1841), «Основні положення філософії майбутнього» (1843) та багато інших.

Сутність основних положень філософії Фейєрбаха можна звести до таких:

1. Природа, матерія – основа, реальність, котра з необхідністю породжує мислячий дух, розум. Природа, існує незалежно від суб'єкта, його мислення, свідомості і будь-якої філософії – вона об'єктивна. Свідомість є продуктом матерії, а не навпаки.

2. Природа – основа на якій діє людина як частина природи.

3. Природа – джерело усіх наших знань. Якби не було природи, то наше пізнання не мало б ні спонукань, ні матеріалу, ні змісту. Початок пізнання – відчуття. «Моє відчуття суб'єктивне, але його основа або причина об'єктивна. Пізнання цим не закінчується. «Відчуттями читаємо ми книгу природи, але розуміємо її не відчуттями, а розумом. Людське пізнання – безмежне. «Те, чого ми ще не пізнали, пізнають наші нащадки.

4. Не «абсолютний дух» повинен бути предметом філософії, а людина, включаючи і природу. Це – «єдиний, універсальний і вищий предмет філософії».

5. Релігія є оманною людиною. Не Бог створив людину по своєму образу і подобию, а людина створила Бога. «Божественна сутність є не чимось іншим, як людською сутністю, яка об'єктивується і розглядається як окрема сутність». «Людина об'єктивує свою сутність, і в цьому полягає таємниця, сутність релігії». «Бог – це відособлена, виділена, суб'єктивна, своєрідна сутність людини», «Бог – це відокремлене від людини її «Я». «Людина втілює в релігії свою власну потаємну сутність».

6. Релігію необхідно подолати. В результаті подолання релігії необхідно: на місце віри поставити невіру; на місце релігії – освіту; на місце Біблії – розум; на місце неба – землю; на місце Христа – людину. Однак Фейєрбах не ставить питання про подолання релігії як форми суспільної свідомості. Він намагається надати філософії характер релігії, тобто створити нову релігію але без Бога.

Фейєрбах прагнув зрозуміти природу в її русі та розвитку. Але в цьому його філософські погляди залишились обмеженими. Його філософія не вийшла за межі метафізичного матеріалізму. Він не визнавав суперечностей в об'єктивному світі, вважав, що вони можливі тільки в мисленні.

Критикуючи справедливо гегелівську філософію, протиставляючи йому свою матеріалістичну концепцію природи, Фейєрбах абсолютно не зрозумів діалектику Гегеля – саме те, що є найціннішим у його вченні. Він просто відкинув її як раціональну містику.

Як і всі інші філософи до Маркса, Фейєрбах залишався ідеалістом в поглядах на розвиток суспільства. Головною рушійною силою історії він вважав мораль, моральні відносини людей не розуміючи того, що самі вони є породженням економічних, виробничих відносин.

Фейєрбах не розумів і роль практики в процесі пізнання: практики як основи процесу пізнання; практики як рушійної сили процесу пізнання; практики як критерію істинності людських знань. В результаті його матеріалізм носив споглядальний характер.

Однак Фейербах відомий своїм палким захистом матеріалізму його змістовною розробкою, критикою релігії та ідеалізму, своїм *гуманізмом*, непохитною вірою в людину, її розум. В чому виявляється гуманізм філософії Фейербаха?

Він виявляється насамперед у тому, що Фейербах поставив людину у центр своєї філософії; в обґрунтуванні ним моральних принципів людини, якими повинні бути: примноження добра, чиста совість, любов до людини, її прагнення до щастя та її благо. Сутність цих принципів відображає таке судження Фейербаха: «Добрим і моральним є лише той, хто винятково і єдино, абсолютно і безумовно має своїм принципом і критерієм благо людини». І далі: «Чиста совість – не що інше, як радість з приводу радості, котра принесена іншій людині»; «Моя моральна вимога до людей обмежується винятково тим, щоб вони не робили нічого злого»; «Доброчесність – це власне щастя, котре, однак, почуває себе щасливим тільки у звязку з чужим щастям».

Гуманізм Фейербаха виявляється у постановці питання про необхідність освіченості людини, набутті нею знань, щоб потіснити віру; у перетворенні самої філософії на релігію, де б у центрі стояв не Ісус Христос, а людина.

Такі головні ідеї, основні положення і принципи філософії Людвіга Фейербаха, вчення якого стало одним з теоретичних джерел марксистської філософії.

Основні риси німецької класичної філософії.

Такими її рисами є:

1. Ґрунтовна розробка теорії діалектики, її логіки і методології, законів, категорій і принципів.
2. Змістовна критика традиційної метафізики.
3. Розгляд проблем теорії пізнання.
4. Змістовна розробка матеріалістичної концепції світорозуміння.
5. Постановка питання про розвиток суспільства як закономірний процес.